

МАХСУС ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРДА ФАОЛИЯТ КЎРСАТАЁТГАН ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ИШТИРОКИДАГИ КОРХОНАЛАРНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ МЕХАНИЗМИ

Ниёзов Абдунаби Олим ўғли

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

ORCID: 0009-0004-6005-055X

niyozovabdunabi7@gmail.com

Аннотация. Мақолада махсус иқтисодий зоналарда фаолият кўрсатаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарни солиққа тортишнинг механизми ёритилган. Шунингдек, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ва қўшма корхоналар фаолиятини солиққа тортишда бир қанча хорижий мамлакатлар тажрибаси таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: корхона, қўшма корхона, инвестиция, инвестиция сиёсати, солиқ.

МЕХАНИЗМ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ С УЧАСТИЕМ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ, ДЕЙСТВУЮЩИХ В ОСОБЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОНАХ

Ниязов Абдунаби Олим угли

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В статье описан механизм налогообложения предприятий с иностранными инвестициями, осуществляющих деятельность в особых экономических зонах. Также анализируется опыт ряда зарубежных стран по налогообложению деятельности предприятий и совместных предприятий с участием иностранных инвестиций.

Ключевые слова: предприятие, совместное предприятие, инвестиции, инвестиционная политика, налог.

THE MECHANISM OF TAXATION OF ENTERPRISES WITH FOREIGN INVESTMENT OPERATING IN SPECIAL ECONOMIC ZONES

Niyozov Abdunabi Olim ugli

Tashkent State University of Economics

Abstract. The article describes the mechanism of taxation of enterprises with foreign investment operating in special economic zones. Also, the experience of a number of foreign countries in taxation of the activities of enterprises with foreign investment and joint ventures is analyzed.

Keywords: enterprise, joint venture, investment, investment policy, tax.

Кириш.

Мамлакатимизда хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ва қўшма корхоналар фаолиятини солиқлар орқали қўллаб қувватлаш мақсадида махсус иқтисодий зоналар ташкил қилинди ва қилинмоқда. Бу борада қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг бирқанча фармон ҳамда қарорлари қабул қилинди. Бу жумласига, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги ЎРҚ-604-сон Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июлдаги “Қўқон” эркин иқтисодий зонасининг ҳудудини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-250-сон ва 2024 йил 6 августдаги “Марказий осий” халқаро саноат кооперацияси маркази” эркин иқтисодий зонасини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-283-сон қарорларини киритишимиз мумкин.

Адабиётлар шарҳи.

Юқорида келтирилган меъёрий ҳужжатлар ва иқтисодий адабиётларда “махсус иқтисодий зоналар”, “эркин иқтисодий зона” тушунчаларининг иқтисодий моҳияти очиб берилган бўлиб, улар турлича талқин қилинган.

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги ЎРҚ-604-сон Қонунида (2020) “Махсус иқтисодий зона — тегишли ҳудудни жадал ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун чет эл инвестициялари ва маҳаллий инвестицияларни, юқори технологиялар ҳамда бошқарув тажрибасини жалб этиш мақсадида махсус ажратилган, белгиланган чегараларга ва махсус ҳуқуқий режимга эга бўлган ҳудуд” деб эътироф этилган.

Ушбу қонунда “эркин иқтисодий зона” тушунчасига ҳам таъриф берилган: “Эркин иқтисодий зона — янги ишлаб чиқариш қувватларини барпо этиш, юқори технологик ишлаб чиқаришни ривожлантириш, замонавий рақобатбардош, импорт ўрнини босувчи, экспортга йўналтирилган тайёр саноат маҳсулотини ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга фаол жалб этиш, шунингдек ишлаб чиқариш, муҳандислик-коммуникация, йўл-транспорт, ижтимоий инфратузилмани ва логистика хизматларини ривожлантиришни таъминлаш мақсадларида ташкил этиладиган ҳудуд”.

Курбанов ва Мисировларнинг (2014) қайд этишича: ЭИЗлар жаҳон иқтисодиёти учун янгилик эмас. Дастлабки ҳудудий ЭИЗ Италиянинг Ливорно шаҳрида 1547 йилда «Эркин савдо шаҳри» деб ташкил этилган. Бугунги кунда дунёда 3,5 мингдан зиёд ЭИЗлар ташкил этилган бўлиб, улар 140 га яқин мамлакатда жойлашган. Бутун дунёдаги ЭИЗларда салкам 70 миллион киши меҳнат қилади. Уларнинг йиллик савдо айланмаси эса 500 млрд. доллардан зиёддир.

Беркинов ва Арслоновларнинг (2023) фикрича, давлат томонидан МИЗлар фаолиятини ижтимоий-иқтисодий қўллаб-қувватлаш чораларини амалга ошириш талаб этилади. Бунда дастлабки босқичларда ҳар бир МИЗларни ривожлантириш дастури инвесторларни жалб қилиш учун фискал рағбатлантиришнинг маълум бир шаклини таклиф қилиши мумкин. Мавжуд далиллар шуни кўрсатадики, фақат рағбатлантириш тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб қилиш учун етарли бўлмайди. Шу нуқтаи назардан, рағбатлантириш шакллари маълум бир зонанинг ўзига хос хусусиятларига қараб ўзгариши мумкин.

Кузиева (2020) қулай инвестиция муҳитни ва жозибали инвестиция муҳитни яратишда, адолатли рақобатни ривожлантиришда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик жадал ривожланишини рағбатлантиришда эркин иқтисодий зоналарнинг аҳамиятини алоҳида такидлайди.

Мухаммаджановни (2023) қайд этишича, жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, барқарор иқтисодий ўсишга фақат мамлакатда инвестиция фаоллигини ошириш, миллий ва хорижий инвесторларни кенг жалб қилиш шароити-да эришиш мумкин.

Қатор мамлакатлар тажрибаси (Хитой, Жанубий Корея, Ирландия, Венгрия, Тайвань ва ҳ.к.) шуни кўрсатмоқдаки, инвестициявий фаолликни рағбатлантирувчи жуда самарали восита махсус иқтисодий зоналарни яратишдир.

Ван (2020) такидлашича, Хитой Халқ Республикаси иқтисодиётини юқори даражада ва барқарор ривожланишида мамлакат ҳудудларида эркин иқтисодий зоналарнинг фаол тарқалиши билан характерланади. Ҳозирги даврда ЭИЗ фақат иқтисодий муаммоларни ечимини топишдан ташқари, иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва Хитой иқтисодиёти таркибини оптималлаштириш омили бўлиб ҳисобланади.

Алексеевни (2020) ёзишича, эркин иқтисодий зона махсус деганда махсус ажратилган ҳудуд бўлиб, унда валюта, божхона ва солиқ каби соҳаларда имтиёзли режим амал қилади.. Амалга оширишда қўшма тадбиркорлик фаолияти йўлга қўйилади ва хорижий капитал инвестиция сифатида киритилиши тушунилади.

Тадқиқот методологияси.

Тадқиқотимиз Махсус иқтисодий зоналарда фаолият кўрсатаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарни солиққа тортишнинг механизми илмий жиҳатдан ўрганилган.Тадқиқот жараёнида назарий материалларни умумлаштириш, амалий материалларни таққослаш ва статистика каби усуллардан фойдаланилиб хулоса ва таклифлар ишлаб чиқилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Мамлакатимизда ҳозирги вақтда, яъни 2024 йил 1 январь ҳолатига 766 та sanoat зонаси ташкил этилган, шу жумладан:

24 та – махсус иқтисодий зоналар (МИЗ);

532 та – кичик sanoat зоналари (КСЗ);

210 та ёшлар sanoat ва тадбиркорлик зоналари (ЁСТЗ). (1-расм).

1-расм. Махсус иқтисодий зоналарнинг ривожланиш тенденцияси.

Манба: муаллиф томонидан тайёрланган.

Инвестициялар, саноат ва савдо вазирлигининг маълумотларига кўра, 2023 йилда саноат зоналарида жойлашган корхоналар томонидан 53,4 триллион сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилиб, 972 миллион долларлик экспорт амалга оширилган.

Ушбу маълумотларни Кореянинг «The Korea Post» журнали ҳам эътироф этган: 2024 йилда Ўзбекистон саноат зоналарида 841 та янги лойиҳаларни ишга тушириш режалаштирилган (www.koreapost.com, 2024).

Ўзбекистонда 2017-2023 йилларда 45 млрд.доллар миқдоридида хорижий инвестициялар жалб этилди. Ушбу инвестицияларнинг 800 млн.доллари махсус иқтисодий зоналар лойиҳалари асосида жалб этилиб, унинг жами тўғридан тўғри хорижий инвестициялардаги улуши бор йўғи 1,8% ни ташкил этган. Бу кўрсаткич Хитойда-80%, Вьетнамда-65%, БААда 40% ни ташкил қилган (asr.gov.uz, 2024). Бу борада амалга оширишимиз керак бўлган ишларимиз кўп экан.

Мамлакатимизда Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги ЎРҚ-604-сон Қонунига асосан махсус иқтисодий зоналар қуйидаги турда ташкил этилиши мумкин:

- эркин иқтисодий зоналар;
- махсус илмий-технологик зоналар;
- туристик-рекреацион зоналар;
- эркин савдо зоналари;
- махсус саноат зоналари.

Қонунга асосан Махсус иқтисодий зоналар иштирокчилари солиқ бўйича имтиёзлардан Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига назарда тутилган.

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексининг (2024) 473-моддасига асосан Махсус иқтисодий зоналарнинг иштирокчиларига киритилган инвестициялар ҳажмига қараб, мол-мулк солиғидан, ер солиғидан ва сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқдан Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан белгиланган муддатга озод қилиш тарзида солиқ имтиёзлари берилади.

Махсус иқтисодий зоналарнинг иштирокчилари фойда солиғини тўлашдан ўзи киритган инвестициялар ҳажмига қараб:

- 3 млн АҚШ долларидан – 5 млн АҚШ долларигача инвестиция учун – 3 йил;
- 5 млн АҚШ долларидан – 15 млн АҚШ долларигача инвестиция учун – 5 йил;
- 15 млн АҚШ доллари ва ундан кўп инвестициялар учун –10 йил муддатга фойда солиғидан озод қилинади (Кодекс, 2024).

Махсус иқтисодий зоналарини ривожлантиришга хорижий ҳамда маҳаллий инвестицияларни жалб этиш имконини берадиган солиқ, божхона имтиёзлари ва енгилликларининг кенг тизимини яратиш борасида муайян ишлар амалга оширилган. МИЗ аъзоларидан 2022 йилда 508 таси 514,0 млрд.сўмлик, 2023 йилда 531 таси 644,0 млрд.сўмлик (25,3 фоизга ўсган) солиқ имтиёзларидан фойдаланган. Фойдаланилган солиқ имтиёзининг тўланган солиққа нисбати 2023 йилда 38 фоизни ташкил этган. КСЗ иштирокчилари фаолияти бўйича барча меъерий ҳужжатларда назарда тутилган имтиёзлар инobatга олинган ҳолда 2022 йилда 628 та субъект 510 млрд.сўмлик, 2023 йилда 695 таси 581 млрд.сўмлик (14 фоизга ўсган) солиқ имтиёзларидан фойдаланган. Шунингдек, ЁСЗ иштирокчилари фаолияти бўйича 2022 йилда 105 та субъект 29,8 млрд.сўмлик, 2023 йилда 138 таси 32,3 млрд.сўмлик (8 фоизга ўсган) солиқ имтиёзларидан фойдаланган.

Беларус Республикасида ҳозирги вақтда олтига МИЗ фаолият кўрсатмоқда: “Брест” МИЗ, “Минск” МИЗ, “Гомель-Ратон” МИЗ, “Витебск” МИЗ, “Могилев” МИЗ ва “Гродноинвест” МТЗлар.МИЗ резидентлари учун Беларус Республикаси солиқ кодексига махсус солиқ режими белгиланган. Бу режимга асосан МИЗ иштирокчилари фойда солиғи, қўшилган қиймат солиғи, кўчмас мулк солиғи, ер солиғи, ерга ижра тўлови, бож

тўловлари, махсус ишларни бажаргалик божи, ўрмон ва қишлоқ хўжалиги йўқотишларини қоплашдан озод қилинган (vmp.by, 2024).

Россия Федерациясида 53 та махсус иқтисодий зоналар (ОЭЗ) фаолият кўрсатмоқда, уларнинг 34 таси саноат ишлаб чиқариш, 7 таси техник, 10 таси туристик-рекреацион зоналар ва 2 таси порт махсус иқтисодий зоналардир. Кейинги 19 йилда 1208 резидент рўйхатга олинган бўлиб, улар 33 мамлакатнинг 109 хорижий капитал иштирокчиси бўлган компаниялардир (Виленский, 2023).

Ҳозирги глобаллашув даврида махсус иқтисодий зоналарни янада ривожлантиришни тақоза қилади. Бунда илғор хориж тажрибасидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Хулоса ва таклифлар.

МИЗ иштирокчиларига минтақанинг иқтисодий ривожланиши ва унинг ҳудудий жойлашувидан келиб чиқиб, табақалаштирилган имтиёз ва преференцияларни қўллаш, божхона тўловлари бўйича имтиёздан фойдаланган ҳолда импорт қилинган хомашё, материаллар ва бутловчи қисмлардан тайёрланган маҳсулотларни экспорт қилиш муддатини белгилаш лозимлиги таъкидланди. Шунингдек, “ягона дарча” тамойили асосида барча турдаги давлат хизматларини кўрсатиш, инвестиция лойиҳаларини мониторинг қилишнинг автоматлаштирилган тизимини яратиш, олий таълим муассасалари талабаларининг ишлаб чиқариш амалиётини МИЗ корхоналарида ўташи юзасидан алоҳида қўшма дастурлар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ экани айтиб ўтилди.

Тўғридан тўғри инвестицияни кўпроқ жалб қилиш ва МИЗни янада ривожлантириш мақсадида МИЗ иштирокчиларига Бирлашган Араб Амирликлари, Вьетнам, Қазоқистон, Хитой, Беларус Республикалари тажрибасидан фойдаланган ҳолда барча солиқ ва йиғимлардан озод этиш керак.

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “ Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги ЎРҚ-604-сон Қонунига замон талабларидан келиб чиққан ҳолда ўзгартиш ва қўшимчалар мақсадга мувофиқ.

Адабиётлар/ Литература/ References:

asr.gov.uz (2024) Специальные экономические зоны в Узбекистане: актуальные проблемы развития и дальнейшие перспективы . <https://asr.gov.uz/ru/news/11527.4.12.2024>.

vmp.by (2024) Свободные экономические зоны на территории Республики Беларусь. 14 августа 2024г. https://vmp.by/publications/free_economic_zones_belarus/.

www.koreapost.com (2024) The Korea Post журналы. 02.03.24. <https://www.koreapost.com/com/com-1.html>.

Алексеев Р.И. (2020) Свободные экономические зоны: российский и мировой опыт в условиях глобализации и регионализации. Путеводитель предпринимателя. 13(3):98-105. <https://doi.org/10.24182/2073-9885-2020-13-3-98-105>

Беркинов Б.Б., Арслонов У. (2023) Ўзбекистон минтақаларида махсус иқтисодий зоналарни ривожланиш истиқболлари. *Iqtisodiyot va ta'lim / 5-son*.

Ван С. (2020) Свободные экономические зоны Китая: история и современность. *Информация и инновации*. 15(4):84-90. <https://doi.org/10.31432/1994-2443-2020-15-4-84-90>.

Виленский А.В. (2023) Особенности новых свободных экономических зон России. *Федерализм*. 28(3):137-151. <https://doi.org/10.21686/2073-1051-2023-3-137-151>.

Кодекс (2024) Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси.

Кузиева Н.Р. (2020) Эркин иқтисодий зоналар ҳудудида солиқлар ва божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзларнинг аҳамиятли жиҳатлари. Архив научных исследований,1(24). <https://ejournal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2892>.

Қонун (2020) Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “ Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги ЎРҚ-604-сон Қонуни.

Қурбанов З.Н., Мисиров К.М. (2014) Эркин иқтисодий зоналар ва солиққа тортишнинг хусусиятлари. Молия илмий журнал, 4-сон. 65-70 бетлар.

Мухаммаджанов Ш. С. (2023) Инвестиция муҳити жозибадорлигини оширишда ҳудудлардаги махсус иқтисодий зоналарнинг ўрни ва уларнинг фаолияти таҳлили. Iqtisodiyot va ta'lim / 5-son. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/%25x.